

Grafická výzdoba a typografia starých tlačí ako objekt skúmania a prezentácie výskumov v digitálnych humanitných a spoločenských vedách

Veronika MAŽGÚTOVÁ a Adam HNAT

Pracovisko: KMKD, FHV, UNIZA, Mail: veronika.mazgutova@fhv.uniza.sk;adam.hnat@fhv.uniza.sk

Abstrakt

Digitálne humanitné vedy sú oblasť, ktorá sa už dlhšiu dobu dostáva do popredia ako fenomén, ktorý prináša nové postupy vo výskumoch a prezentácii výsledkov výskumov humanitných a spoločenských vied. Článok sa venuje grafickej výzdobe a typografii starých tlačí ako objektu samotného skúmania výskumníkmi v oblasti digitálnych humanitných a spoločenských vied a poskytuje prehľad o možnostiach prezentácie výsledkov v danej problematike. Téma vychádza z projektu VEGA 1/0181/21, riešeného na Katedre mediamatiky a kultúrneho dedičstva, Fakulty humanitných vied, Žilinskej univerzity v Žiline.

Kľúčové slová

grafická výzdoba, typografia, digitálne humanitné vedy, staré tlače, knižná kultúra

Abstract

Digital humanities is a field that has been gaining prominence for some time as a phenomenon that brings new practices in research and presentation of research results in the humanities and social sciences. The article discusses the graphic decoration and typography of old prints as an object of investigation by researchers in the field of digital humanities and social sciences and provides an overview of the possibilities of presenting the results in the field. The topic is based on the project VEGA 1/0181/21, researched at the Department of Mediamatics and Cultural Heritage, Faculty of Humanities, University of Žilina.

Keywords

graphic design, typography, digital humanities, old prints, book culture

Úvod

Oblasť digitálnych humanitných a spoločenských vied – *digital humanities* sa v nedávnej dobe rýchlo etablovala vo výskumnej sfére. Napriek tomu, že publikácie v tejto oblasti neustále pribúdajú, autori sa vo veľkej miere venujú len úzkym pohľadom na vlastný úsek v tejto problematike. Doteraz nejednotná terminológia a chýbajúca zhoda vo vedeckých kruhoch o cieľoch a konkrétnom obsahu digitálnych humanitných a spoločenských vied spôsobuje mierne odchýlky v metodológii a v prístupe jednotlivých projektov k definovaniu ich konkrétnych cieľov. Jednotlivé definície digitálnych humanitných a spoločenských vied sa od seba odlišujú mierne, ale existujú aj výraznejšie polemiky o tom, či je táto oblasť novým vedným odborom alebo len prepojením už existujúcich vedných odborov a využívania informačných technológií na rôznych úrovniach vedeckej komunikácie a v rôznych fázach životného cyklu výskumu. Cieľom tohto článku nie je hlbšie sa zamýšľať nad problematikou definovania danej oblasti, preto z veľkého množstva definícií vyberieme tie, ktoré majú čo najuniverzálnejšiu platnosť a sú východiskovým bodom pre nosnú tému, ktorou je výskum grafickej výzdoby a typografie starých tlačí a prezentácie jeho výsledkov v prostredí digitálnych humanitných vied z pohľadu identifikácie best practice.

Digitálne humanitné a spoločenské vedy

V anglickom jazyku sa využíva pre pomenovanie tejto oblasti skúmania pojem „*digital humanities*“ (ďalej len *DH*). V slovenskom jazyku sa využívajú najčastejšie dva ekvivalenty a to: „*digitálne humanitné vedy*“ a presnejšie slovné spojenie „*digitálne humanitné a spoločenské vedy*“. Druhý variant vystihuje viac obsah, ktorý sa v medzinárodnom ponímaní vzťahuje na problematiku *DH*. Ako sme už spomínali, definícií tohto pojmu existuje mnoho. Prikláňame sa k tvrdeniam, že *DH* nie sú novým vedným odborom, ale sú akýmsi pomyselným zastrešením pre využívaní digitálnych technológií vo výskume a v prezentácii výsledkov výskumu, ktorý sa vykonáva v humanitných a spoločenských vedných odboroch ukotvených v slovenskom prostredí prostredníctvom Smernice č. 55/2022 z 15.9.2022 o sústave odborov vedy a techniky a číselníku odborov vedy a techniky.¹

---

¹ Aktuálne platný Číselník odborov vedy a techniky na: <https://www.minedu.sk/sustava-a-ciselnik-odborov-vedy-a-techniky/>

Synergia digitalizácie a humanitných vied: Nové dimenzie výskumu a interpretácie

Digitálne humanitné vedy (DHV) predstavujú vzájomné prepojenie informačno-komunikačných a digitálnych technológií s oblasťou humanitných disciplín. Kooperácia medzi týmito dvoma oblasťami spočíva v systematickom využívaní digitálnych zdrojov v rámci humanitných vied a efektívnej analýze s cieľom aplikovať tieto poznatky v praxi (Drucker 2021).

Informačno-komunikačné technológie (IKT) v rámci DH sú rozpoznávané v päťici rozmanitých perspektív. DH ich formálne konceptualizujú ako nástroj, objekt štúdia, médiá, formu výskumného laboratória a simultánne ako rámec pre rôznorodé aktivity (Svensson 2010). Názov vznikol s primárnym zámerom vyjasniť špecifické interakcie a vzťahy medzi oblasťami humanitných vied a informačno-komunikačnými technológiami (Svensson 2009).

Majerová (2018) tvrdí, že digitálne humanitné vedy by mali plniť nasledujúce funkcie:

1. Poskytovať platformu s kapacitou vytvárania špecializovaných digitálnych knižníc, ktoré obsahujú plnohodnotný obsah úzko prepojený s konkrétnymi oblasťami humanitných vied.
2. Slúžiť ako platforma schopná identifikovať obsah alebo objekt, kategorizovať ho a nakoniec ho sprístupniť.
3. Poskytovať možnosť vytvárať nové diela.
4. Predstavovať príležitosť pre vznik nových partnerstiev v rámci spolupráce na projektoch.

Vzhľadom na to, že Dr. Majerová je spoluriešiteľkou projektu sme jej prístup k DH prebrali pri tvorbe výstupov projektu a využili sme DH ako platformu na vytváranie špecializovanej digitálnej knižnice, ktorá obsahuje objekty spojené s humanitnými vedami, konkrétne s digitalizátmi výtvarných prvkov knihy. Výsledkom tejto činnosti je výstup dostupný na: <https://grafikastarychtlaci.uniza.sk/index.php/primarna-databaza/>

Pre lepšie pochopenie problematiky tvorby takéhoto výstupu, ktorý zodpovedá filozofii DH v medzinárodnom kontexte sme sa v rámci tohto článku zamerali na identifikáciu best practice. Cieľom je dokázať rovnaký prístup k prezentácii výstupov z humanitného výskumu podobného typu v medzinárodnom meradle.

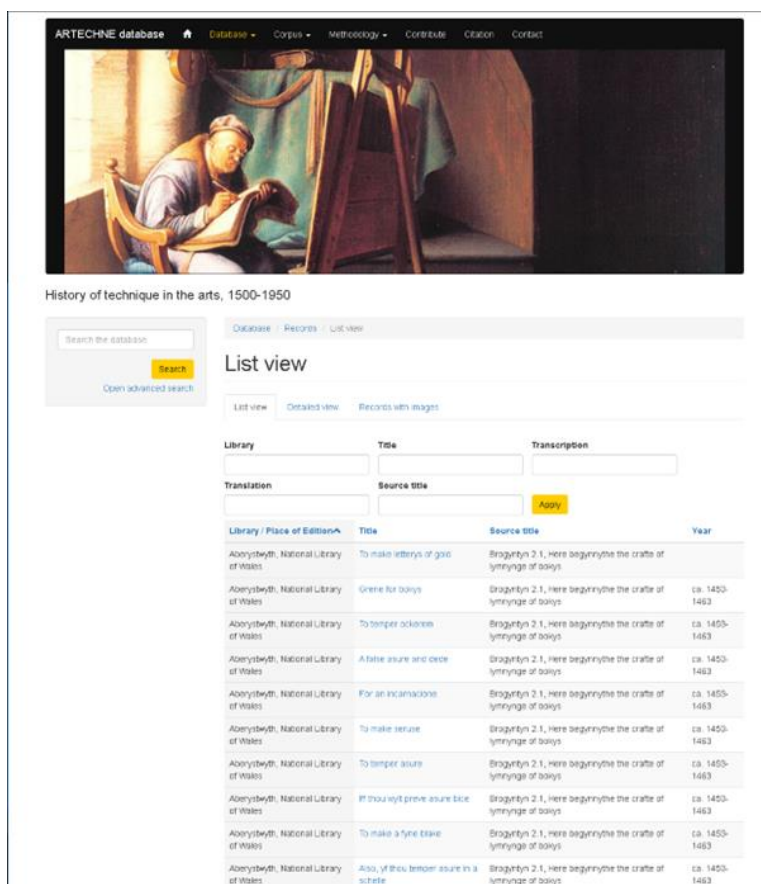
Identifikovali sme štyri zahraničné projekty, ktoré svojim obsahom zapadajú do rámca skúmanej problematiky dejín knižnej grafiky. Detekciu best practice sme vykonávali s pomocou platforiem na združovanie projektov DH ako je napríklad EADH - The European Association for Digital Humanities.

V nasledujúcej časti stručne predstavíme vybrané platformy, ktoré sa najviac približovali našim výstupom a ich spôsob prezentácie získaných dát z výskumu dejín knižnej grafiky

ARTECHNE

Výskumná databáza ARTECHNE zahŕňa komplexný digitálny archív vyhľadateľných prameňov týkajúcich sa remeselných techník a umeleckých príručiek knižnej grafiky, datovaných do obdobia od roku 1500 do 1900 zaznamenaných v latinčine, holandčine, nemčine, angličtine, francúzštine, taliančine a španielčine. Databáza je optimalizovaná pre použitie vo webovom prehľadávači (ARTECHNE 2016-2019).

Konkrétny projekt a jeho výstupy sú dostupné na: <https://artechne.hum.uu.nl/>

The screenshot displays the ARTECHNE database interface. At the top, there is a navigation bar with links for 'Database', 'Corpus', 'Methodology', 'Contribute', 'Citation', and 'Contact'. Below this is a large image of a person working at a desk. The main heading is 'History of technique in the arts, 1500-1950'. A search bar is present with a 'Search' button and a link to 'Open advanced search'. The page is in 'List view' mode, with options for 'List view', 'Detailed view', and 'Records with images'. Below the search bar is a table of records with columns for 'Library / Place of Edition', 'Title', 'Source title', and 'Year'. The table contains several entries, all from the 'National Library of Wales'.

Library / Place of Edition	Title	Source title	Year
Aberystwyth, National Library of Wales	To make letterys of gose	Brugartyn 2.1, Here begynnythe the crafte of lymnyng of booyes	
Aberystwyth, National Library of Wales	Grene for booyes	Brugartyn 2.1, Here begynnythe the crafte of lymnyng of booyes	ca. 1450-1463
Aberystwyth, National Library of Wales	To temper ockered	Brugartyn 2.1, Here begynnythe the crafte of lymnyng of booyes	ca. 1450-1463
Aberystwyth, National Library of Wales	A false assure and cede	Brugartyn 2.1, Here begynnythe the crafte of lymnyng of booyes	ca. 1450-1463
Aberystwyth, National Library of Wales	For an incamacione	Brugartyn 2.1, Here begynnythe the crafte of lymnyng of booyes	ca. 1450-1463
Aberystwyth, National Library of Wales	To make seruse	Brugartyn 2.1, Here begynnythe the crafte of lymnyng of booyes	ca. 1450-1463
Aberystwyth, National Library of Wales	To temper assure	Brugartyn 2.1, Here begynnythe the crafte of lymnyng of booyes	ca. 1450-1463
Aberystwyth, National Library of Wales	If thou wilt prove assure bice	Brugartyn 2.1, Here begynnythe the crafte of lymnyng of booyes	ca. 1450-1463
Aberystwyth, National Library of Wales	To make a fyne tease	Brugartyn 2.1, Here begynnythe the crafte of lymnyng of booyes	ca. 1450-1463
Aberystwyth, National Library of Wales	Also, if thou temper assure in a schele	Brugartyn 2.1, Here begynnythe the crafte of lymnyng of booyes	ca. 1450-1463

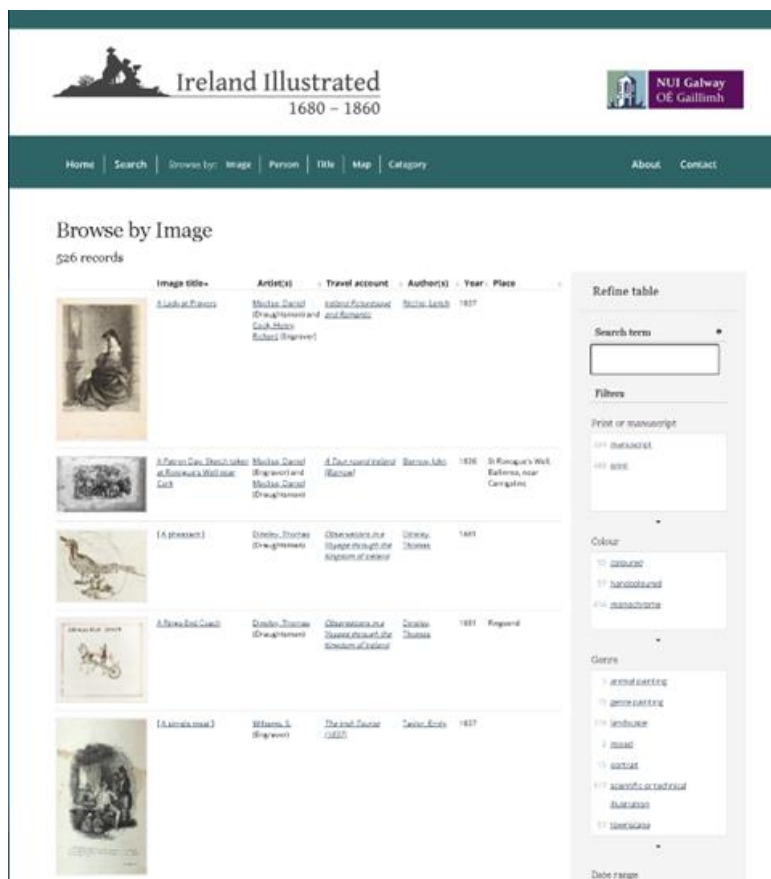
Obrázok 1 Webová stránka projektu ARTECHNE

Tento výskumný nástroj vychádza z projektu s akronymom ARTECHNE, ktorý sa venuje digitálnemu uchovávaniu, porovnávaníu a analýze textových prameňov v oblasti vizuálnych a dekoratívnych umení a experimentálnych rekonštrukcií. V rámci aktuálneho vyhľadávania v databáze je možné zobrazit' výsledky vo forme zoznamov s možnosťou prezerania digitálnej kópie celého prameňa a slovných mračien. Geo-tagovanie všetkých prameňov umožňuje vizualizáciu geografického a historického rozšírenia prameňov na mape a časovej osi (ARTECHNE 2016-2019).

Ireland Illustrated, 1680-1860

Databáza "Ireland Illustrated, 1680-1860" predstavuje súbor viac ako 500 obrazov írskej proveniencie s priloženým textom, získaných z viac ako 50 manuskriptov a tlačených diel. Databáza poskytuje možnosť dôkladne skúmať, vytvárané reprezentácie Írska v priebehu dvoch storočí. Kolekcia vychádza z predpokladu, že kombinácia slova a obrazu v ilustrovaných cestopisných knihách formovala vnímanie sveta od počiatkov tlače až po éru fotografie. "Ireland Illustrated" zdôrazňuje význam výberu obrazov v tlačiach a dôrazu venovanému popisu v kontexte budovania predstavy o Írsku. Sprístupnená databáza týchto ilustrovaných materiálov podnecuje ďalšie štúdium všeobecných tendencií dobového vnímania Írska a taktiež analýzy estetických a ideologických faktorov pôsobiacich pri tvorbe ilustrácií. Vzťahy medzi miestami, obrazmi a textom prinášajú nový pohľad na interakcie medzi jednotlivými autormi, umelcami a vydavateľmi (NUI Galway 2017 – 2023).

Bližšie informácie k danému projektu sú verejnosti dostupné na webovej stránke: <https://ttce.nuigalway.ie/irelandillustrated/>

Obrázok 2 Webová stránka projektu Ireland Illustrated

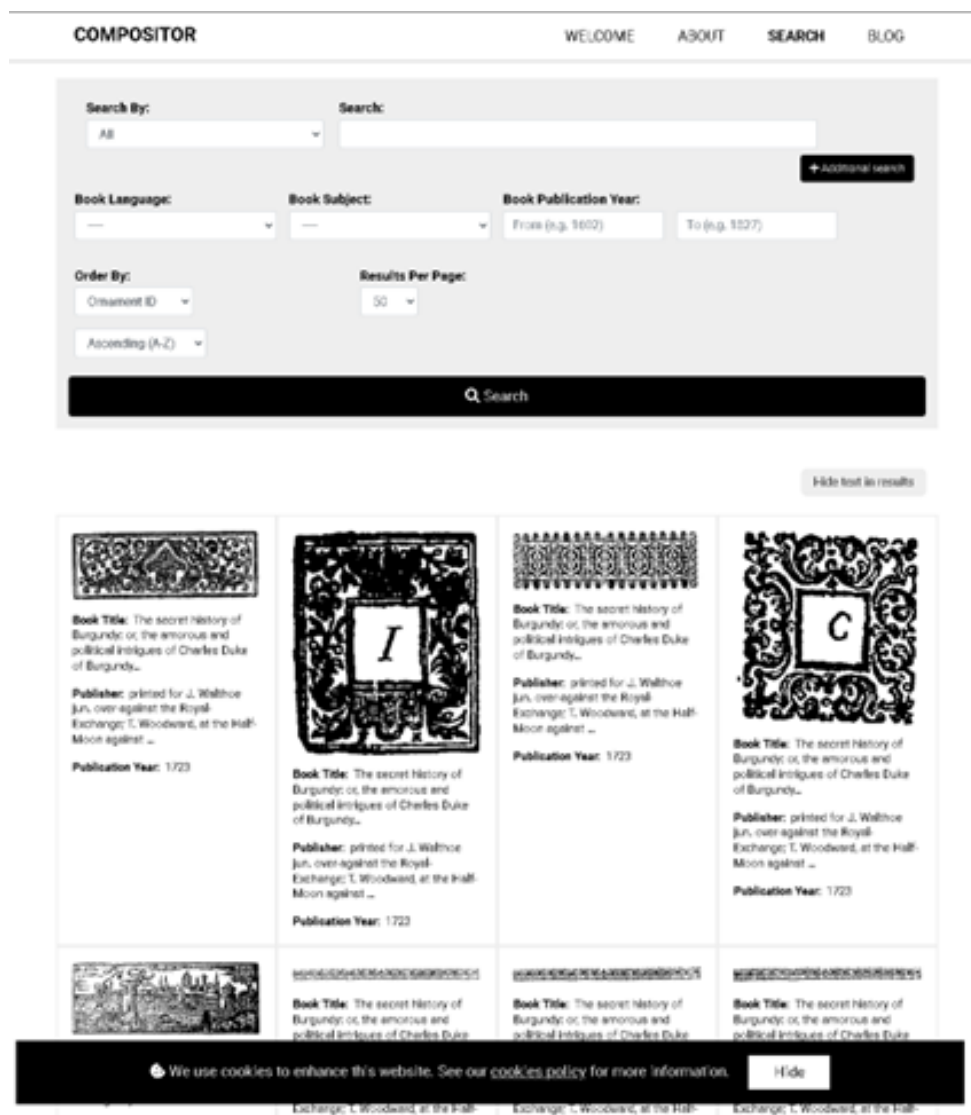
COMPOSITOR

Tretím a najviac podobným projektom k projektu Grafická výzdoba a typografia starých tlačí na Slovensku v kontexte rozvíjajúcej sa tlačiarenskej techniky. Výstup projektu v podobe špecializovanej databázy s konkrétnymi grafickými výzdobami starých tlačí je veľmi podobný nami vytvorenej databázy. V našej databáze sa však nachádza aj typológia grafickej výzdoby, ktorá v tomto projekte absentuje.

„Compositor“ predstavuje projekt University of Birmingham, ktorá vytvorila databázu ornamentov tlačiarov z osemnásteho storočia. Nakoľko knihy tohto obdobia sa vyznačovali vysokou úrovňou dekorácie a ornamentiky, databáza obsahuje záznamy ornamentov vyrezávaných ako ručne do dreva alebo kovu tak aj liate ornamenty, rytiny a fleuróny (dekoratívna typografia). Nakoľko sú tlačiarňové ornamenty predmetom výskumníkov nie len tohto projektu, je databáza sprístupnená pre širšiu odbornú verejnú prostredníctvom webového prehľadávača. Pri prezeraní ornamentov v databáze je možné filtrovať podľa dátumu, tlačiarne, mesta alebo autora, alebo vyhľadávať konkrétny ornament alebo knihu. V

projekte je databáza využívaná najmä pre výskum raného grafického dizajnu a remeselného umenia. Výskum týchto drobných umeleckých diela môže taktiež podľa autorov projektu prispieť k bližšiemu pochopeniu a odhaleniu prípadov pirátstva či podvodov pri kopírovaní kníh (University of Birmingham 2023).

Viac informácií o projekte COMPOSITOR je dostupných na: <https://compositor.bham.ac.uk/>

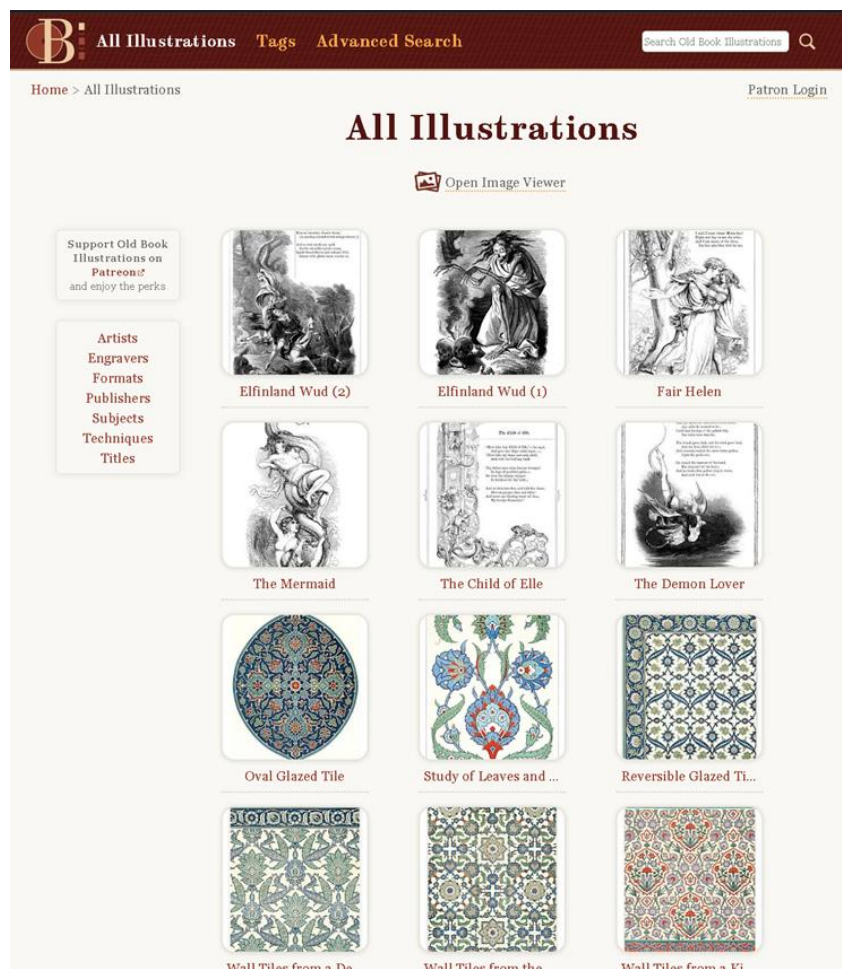
Obrázok 3 Databáza projektu COMPOSITOR

Old Book Illustrations

Posledným identifikovaným príkladom dobre praxe v zahraničí je databáza s názvom Old Book Illustrations.

Táto databáza vznikla pre potreby zdieľania ilustrácií z neprebádanej zbierky kníh, ktorú sa autori projektu rozhodli naskenovať a publikovať. Autori sa z dôvodu vkusu, konzistencie a praktickosti rozhodli nerozširovať časový rámec ilustrácií publikovaných v ich databáze a stanovili ho na obdobie medzi 18. storočím až prvou štvrtinou 20. storočia. Svoje primárne úsilie presunuli na ponúknuť čo najviac rôznych možností vyhľadávania konkrétnej ilustrácie. Databáza umožňuje vyhľadávať ilustrácie podľa umelca, rytca, vydavateľa, techniky, obsahu ilustrácie, dátum vzniku a ďalších špecifikácií. Jednotlivé digitálne záznamy v databáze nepredstavujú dokonalú digitálnu kópiu prameňa, ale boli digitálne „obnovené“ do podoby, ktorá by mala byť zhodná alebo veľmi blízka tlačovému výstupu, ktorý umelec vytvoril. Pre výskumníkov je však možnosť vyžiadania neupravenej verzie publikácie (Old book Illustration 2007 -2023).

Viac informácií a samotná databáza sú dostupné na: <https://www.oldbookillustrations.com/>

Obrázok 4 Webová stránka projektu Old book Illustration

Záver

Nami identifikované projekty DH môžeme považovať za príklady dobrej praxe z viacerých dôvodov. Aj napriek tomu, že stopercentne nezodpovedajú nášmu národnému výskumu v projekte Grafická výzdoba a typografia starých tlačí na území Slovenska v kontexte rozvíjajúcej tlačiarenskej techniky, a teda nie je možné porovnávať jednotlivé výstupy na základe špecifických kritérií, môžeme s istotou tvrdiť, že sú dobrým príkladom toho ako využívať IKT pre prezentáciu výsledkov výskumu. Spôsob kategorizácie objektov v konkrétnych databázach, ale aj zverejňovanie informácií o cieľoch projektov a metodike zberu dát je v procese vedeckej komunikácie a interdisciplinárnych tímov vznikajúcich v oblasti DH nesmierne dôležité. Digitálne platformy, ktoré posledné roky vznikajú na podporu prezentácie kultúrneho dedičstva sú dôležité nielen pre pochopenie národných kultúrnych hodnôt, ale aj presahy jednotlivých kultúr a sú dôkazom toho, že akékoľvek remeslo (tlačiar, ilustrátor, rytci...) alebo umenie neexistuje v uzavretom priestore, ale vzájomná komunikácia na tejto úrovni tu bola v minulosti a prezentáciou národných výsledkov v digitálnom prostredí zvyšujeme šancu na jej odhalenie.

Zoznam použitej literatúry

ARTECHNE, 2016-2019. *ARTECHNE Database* [online]. 2016-2019 [cit. 2023-12-12].

Dostupné na: <https://artechne.hum.uu.nl/>

DRUCKER, Johanna, 2021. *Digital Humanities Coursebook*. London: Routledge, 2021.

ISBN 9780367565756.

MAJEROVÁ, Jarmila, 2018. Digitálne humanitné vedy In: *MKD revue o nových médiách a kultúrnom dedičstve*, 2018, roč. 5, č. 2 [online]. 2018 [cit. 2023-10-12]. ISSN 1339-777X.

Dostupné na: https://fhv.uniza.sk/mkd_revue/02_2018/02_2018_majerova.pdf

NUI Galway, 2017 – 2023. *Ireland Illustrated, 1680-1860* [online]. 2023 [cit. 2023-12-12].

Dostupné na: <https://ttce.nuigalway.ie/irelandillustrated/>

Old book Illustration 2007 -2023. 1860 [online]. 2007-2023 [cit. 2023-12-12]. Dostupné na:

<https://www.oldbookillustrations.com/>

SVENSSON, Patrik, 2009. Humanities Computing as Digital Humanities. In: *Digital Humanities Quarterly*, 2009, roč. 3, č. 3 [online]. 2009 [cit. 2024-01-12]. ISSN 1938-4122. Dostupné na: <http://digitalhumanities.org/dhq/vol/3/3/000065/000065.html>

SVENSSON, Patrik, 2010. The landscape of digital humanities. In: *Digital Humanities Quarterly*, 2010, roč. 4, č. 1 [online]. 2010 [cit. 2024-01-12]. ISSN 1938-4122. Dostupné na: <http://digitalhumanities.org/dhq/vol/4/1/000080/000080.html>

UNVIERSITY OF BIRMINGHAM, 2023. *COMPOSITOR* [online]. 2023 [cit. 2023-12-12]. Dostupné na: <https://compositor.bham.ac.uk/>